

ACC. N:R M. 14625: 1-21.

Landskap: Småland Upptecknare: Fabian Karlsson, Väckelsång
Härad: Konga Berättare: " " "
Socken: Väckelsång Berättarens yrke: lantbrukare
Uppteckningsår: 1959 Född år 1894 i Väckelsång

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

*Småden. s. 1-21.
(tekn. s. 18-21.)*

LUF 109

Skriv endast på denna sida.

Luj 109.

1

Smeden

I Väckelsångs socken har aldrig funnits några av byalagen anställda bysmeder. Smederna har varit egna företagare, alltså ej kontraktbundna.

På socknens största gård, herrgården Lidhem, har man haft gårdsmed med smedja vid herrgården. Men gårdsmeden har även haft egen smedja på torp under herrgården. I herrgårdens smedja har gårdsmeden gjort smides-
dagsverken mot betalning, men i den egna smedjan har han utfört smidesarbete åt bygdens befolkning, som fått sköta om jorden åt honom i hans åkerlycka. Han har haft vad
1. man för kallade korehjärpe

Numera finnes i hela Väckelsångs socken
ej mera än en smedja, en modernare
smedja i Väckelsångs stationsnämnd.
Ännu en smedja finnes där, men den har
hållits stängd sedan ägarens död år
1957. Båda smedjorna innehåller av smed-
släkten Hjälmborg. Under senare hälften
av 1800-talet fanns på platsen för Väckel-
sångs nämnd en annan smedja.

Ägaren var en smed Eloström.
På 1900-talet början fanns smedjor på
flera ställen i Väckelsångs socken, och
under senare hälften av 1800-talet ännu
flera mindre smedjor.

Det finnes släkter som varit smeder
i flera generationer. Pönerna lärde sig
vanligen faderns yrke, började som
2. unga pojkar att hjälpa till i faders smedja.

Att smederna avställdes Lärningar och
drängar, har varit mera sällsynt.

På dessa smedsläkter, äro Liljendal,
Berggren, Myrell, Eloström och Hjalmborg.
I grannsocknarna finnas smedsläkterna
Bogren och Apelkvist.

Liljendal var den siste gårdsmeden
på Lidhems herrgård. Han var nästan
litet konstsmid, ty han renoverade tim-
glasat i mässing som står på predikstolen
i Väckelsångs kyrka. Han har också
gjort de vackra hängena till ljus-
kronorna i kyrkan. Om Liljegrens fader,
gamle Liljegren, som också var gårds-
smid på Lidhem, har man berättat,
att han gjorde de första vändplogarna
i trakten. Det var träplogar med vänd-
3. skiva av järn. Förut hade man endast

haft träårdur. Det blev ju ett stort
framsteg för jordbruket. En smed
Berggren i Kvarnamåla började sedan
också att göra vändplogar.

Smiden Cornelius Nyrell i Botakult, han
var född år 1850 och dog år 1936, smidde
gravkors. På Väckelsångs kyrkogård fanns
före många sådana kors, men numera
finnes endast sex av Nyrell smidda
kors kvar. På Nyrells kors var en Karl
med den dödes namn. Sådana gravkors
användes ju i stället för minnesstenar
på gravarna. Men smiden Nyrell har
själv inget kors på sin grav.

På hans grav är en liten äggformad
sten med en kopparplatta med inskription.

Smiden Nyrell kunde konsten att hårdas,
4. så han kunde göra vassa reggjärn.

Men Myrell var visst liksom originell,
han smidde ej när någon såg på.
Man fick ej ett smidesarbete utfört
med delsamma, utan man fick av-
hämta det en annan gång.

Cornelius Myrells far var också smed.

I Brarydsudd bodde vid 1800-talets slut
en smed som hette Petter Lövgren, men han
kallades vanligen Gallo-Tome. Han dog år 1900.
Han var grovsmed, verktygen han gjorde
voro stora och otympliga. Lövgren hade
tandnyckel och brukade draga ut tänder.
En smed Apelkvist i Tingsås socken
var också tanddoktor.

Under senare hälften av 1800-talet bodde
vid Hjortaburg en smed som hette
Melander. Han omtalas hava smitt navare,
5. som på den tiden voro bra och smityckta.

I Boaryds by bodde en tid under senare hälften av 1800-talet en bonde som vid sidan om jordbruket utövade smed-
skapet och hade en liten smedja på gården.
Han flyttade redan 1800-talet till Träkåra
i Hölle socken, där han fortbratte som smed.

I Höftsmåla har bott en smed som
hette Gylfe, men om han gjort något
särskilt smide är ej känt.

På Gökaslått i Boaryd bodde år 1842
bysmeden Johan Ullric Grunditz. Han var
född i Böda Sandsjö socken år 1811 och
inflyttade till Träkelsjö socken från
Hammerjö socken. När det blev laga skifte
i Boaryds by år 1858 kom en åsgräns
att gå genom hans lilla smedja.

6. Han flyttade då med sin smedja till en
annan gård i byn.

En annan "Pelle-Sme" lås för länge sedan
bott i Pöflesörps by. På platsen där han
bott lås ha upptittat äldre domliga yxor
och en hel del järnsaker.

På Boaryd Rödregård, lägenheten Rolslätt,
finns en plats med mycket svart jord.
Där har troligen i urgamal tid varit
en smidesplats, ty där har upphittats
en mängd järnsaker av olika slag.
Minst ett trehottal järnknivar, små yxor
med utsvängd eggflik och långsträckt
form, eldstål, armborstpilar och järnsöljor
samt mängder av blynen av både sandsten
och glimmerstiffer. För flera år sedan
plackades där på platsen upp ett litet
golv av flata stenar. De lågo omkring
tjugo centimeter under kulturlagret.

7. Pådana platser med svart sotblandad

jord finnes på flera andra ställen i
Väckelångs socken.

Några ortsnamn, som tyda på att
smeder funnits där, har man ännu konst
i socknen. En gård i Östads by har
namnet Smedgård, namnet finnes i
församlingboken. En backe i Ringshult
kallas Smedbacken. En liten åker i Svall
har svart sotblandad jord. En åker i Raflans
kallas Smedalvhan.

Gamla tidens smeder voro vanligen mycket
fattiga. På det lilla torpet blev ej stor
inkomst, och ej heller på smedrörelsen.
Ty smidet var ringa betalt. Det har
berättats om smeden Gylfe, att en bonde
från Öfverby vid nyår kom till honom
och ville att han skulle göra en järn-
8. ring med krok till ett stak.

Men bonden var skyldig smeden en del
för det gagna året, så smeden lämnade
en ärräkning på sex öre. Ökningen
kostade tre öre, så smedens förtjänst
blev endast nio öre.

Om nästan alla de gamla smederna har
man berättat, att en stor del av deras
förtjänst gick åt till brännvin, ty de
voro inte nykterister. Fille man hava något
smidesarbete utfört medan man väntade
på det, då måste man "smörja" smeden med
brännvin, annars kunde det dröja länge
innan man fick smidet gjort.

Om smeden Skelandu säges det att så
snart han fått in litet pengar, så
fick smedkåringen gå till Krarnamåla
krog efter brännvin till honom. Det kunde
9. ju ej bliva annat än fattigdom på sådant ställe.

Melanders hade en liten dotterson hos sig. Pojken skulle en dag gå till en och hämta mjölk. Den gamle smeden låg då svårt sjuk. Man ville då där i gården reda hur det stod Lill med pojkens morfar. "Jo", sade pojken, "maafann rå san dauliå, san dauliå, men ja har sagt te maamong, att vi ska slakta maafann, san fau vi korv".

De gamla smederna brukade göra skåror, råjknivar och "risbitar" m. m.

På "lediga stunder" tillverkades sådant på lager. De samma gällde även spik, som och hästskor. Ibland kunde bönderna komma med gammalt järn, som de ville hava omgjort till något annat.

10. Appteknarens berättade att när han en gång var i en smedja, så kom

då en bonde och ville ha hälskosöm
smidda. Han hade järn med sig för att det
skulle bli billigare. Men det var gjutjärn,
han hade en grytfot med sig. Men smeden
sade, att det var omöjligt att smida häls-
kosöm av gjutjärn. Men bonden trodde
honom inte, ty det borde väl en riktig
smed kunna, menade han. Smeden lade
då grytfoten i elden, men när han
sedan på stådet skulle smida som
grytfoten till söm, då flög järnen i
såda quistor runt om i smedjan.

Flårdningen av eggverktyg har ansetts
vara en stor konst som äldre tiders smeder
gärna ville hålla hemlig, man lärde sig
bort det till vilken som helst. En smed som
satte tra brett i verktygen, trodde kunna
11. lifet mer än andra, något förnaturligt.

En del smeder har haft sina stämpelar
som de märkt sina tillhörigheter med.
På gamla yxor m. fl. redskap kan man
få se sådana stämpelar inslagna.

Omertalning av ett äldre verktyg brukar
kallas "bo", man låter "boom" verktyget.
"Brausa" var en hopvållnin med "slaglod",
blandning koppar och mässing.

Till smedverket har även i äldre tid
hört hovslageri. Men det tillgick ej riktigt
på samma sätt som nu för tiden.
När hästhoven skulle "verkas", av, hade man
ett för ändamålet avsett verktyg,
men sådant användes ej nu för tiden.
Det liknade en liten skyffel med ett
tråhandtag på sidan och i skaftet ända
en tråknopp, som stöddes mot bröstet,
när man "verkade" (skar av) hästhoven.

Hanligen fick hästägaren själv hålla
upp hästhoven åt smeden medan han
skodde. Utanför smedjan brukade vara ett
skostall, en spillta där man ställde svärs-
re hästar. Smeden Petter Lövgren hade sitt
skostall inne i smedjan. Vinter tiden
skoddes också dragstarna för halkans skull.

Vagnar och kälkar har man brukat
beställa av smeden, som skaffat träet
från "ställmakaren" (vagnmakaren). Målning
av finare åkdon har också smeden om-
besörjt, och hela betalningen har lämnats till
smeden. Man har alltså köpt åkdonet
färdigt från smeden. Smederna ha också
brukat ha vagnar och kälkar på marknaden.
Och bönderna har smeden utfört både ny-
anskaffning och reparationsarbete av olika
slag jordbruksredskap och verktyg.

Allt bonderna själva utfört smidesarbete
har varit mycket vällyst. Det har endast
enklare reparationer de kunnat göra och
genom omsmidning var gammalt järn.

I Östads by på den gård som heter Smidsgård
fanns i början av 1900-talet trevne bröder
som på sin gård hade både sågverk och
smedja, men de voro ju jordbrukare och
idkade ej smideskörslor som yrke.

I samma by bodde också vid 1900-talets
på ett litet ställe en smed Lybeck, men
han hade ingen smedja. Hans smedja
var i köket och kökspisen händan,
därför kallade man honom "Preen i köket".

14. Aldri tidens smides voro som förut
nämnt vanligen sått så fattiga och
deras bostadshus var då en vanlig liten
törpstuga. I den var ett större rum, kök

och förstuga och ibland en liten kammare
vid sidan om förstugan. Här det jord
till stället så fanns också en liten
ladugård med vedbod och astbåda vid sidan.
Den vanligaste smedjan hade ingången
på ena långsidan med spisen saht
fram mot dörren. Vid sidan om spisen
med årsjan bälgen med sidobäster.
Framför den stora spisen stod smed-
kubben med stådet. En eller ett par
arbetsbänkar fanns invid väggen. Där fanns
verktyg av olika slag, verktyg för filning
och putsning m. m. På väggarna brukade
hånga tänger, stora och små, samt
olika slags smedverktyg. Invid spisen
slåggor, både stora och små och tänger.

15. Fram på 1900-talet, när smederna
bosatte sig i samhällena, blev smedjorna

större och pynligare med maskinutrustning.
Och när den elektriska kraften kom,
blev smedjorna ännu mera moderniserade.

Några sägner om smeden eller om
övernaturligt i smedjan har ej omtalats
i Väckelsångs socken, men från Födra
Bandjö-socken berättas det att Lomdar
brukade hålla till i en smedja där
och arbeta om nåttarna.

Om riktigt vackert smide brukar man
säga, att det är fint som nåttasmede.

ibland kan man få höra några gamla
ordstäv om smeden och om smide.

Har någon med tomma händer lyckats ar-
beta upp sig och få det bra, säger man:

"En var på sin egen löckas smie".

16. "Man måste smi måen järnet å värm", d. v. s.,
ej söla bort lämpligt tillfälle.

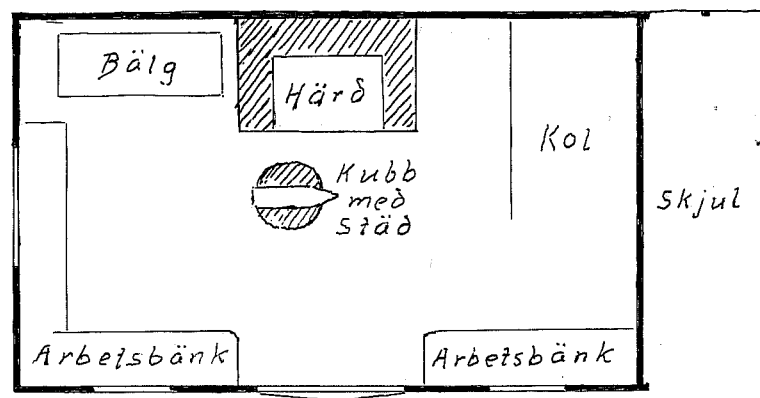
"Phomakarns karing å smens häst
fan fö då mesta gån bar föta", därför
att arbetet åt andra går före.

"Då so vällen", brukar man säga när något
lyckas bra. När det ser mörkt ut kan
man få höra: "Då å svart som litta en
sme i röven".

Smiden var svart, men sotaren var
ännu svartare, därför kunde flickan
som ville gifta sig sjunga:

Ett trau tre, Lyra fem sex sju,
inte vill ja bli nån sotarefru.

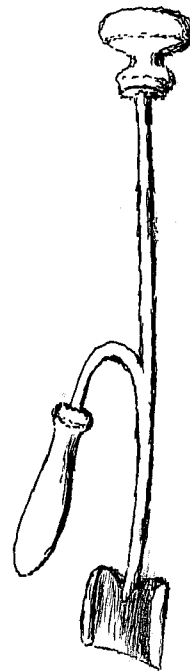
Ett trau tre, men en sme
då ska ja ha te å roa mej må.

Plan av smedja.

ACC. N:R M. 14625:19.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

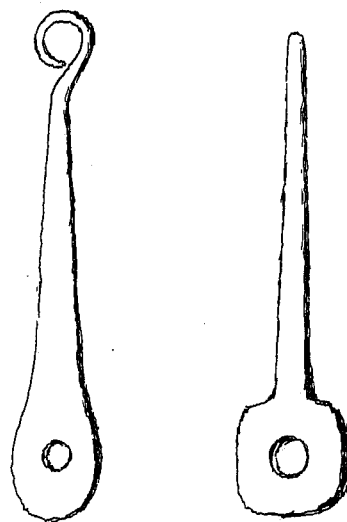

*Verkejänn
använt vid hästskoning*

Äldre smedverktyg.

ACC. N:R M. 14625:20.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Gängskivor.

Äldre smedverktyg.

20.

ACC. N:R M. 14625:21.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Liten smedång

Äldre smedverktyg.

21.